

El medi ambient i el desenvolupament, l'economia i l'educació. Quina economia i quina educació?

Pilar Heras i Trias*

Quan es parla d'educació, en termes econòmics i en les societats actuals, se'ns demostra la dependència que aquesta té de les formes d'organització de l'economia. Se'ns torna a recordar aquella correspondència -encara que no sempre exacta i sovint matisable- que apuntaven Bowles i Gintis entre el sistema socioeconòmic i els sistemes educatius, sobretot en els seus currículums ocults.

Avui es fa difícil, sinó impossible, de pretendre un discurs estrictament pedagògic, sense que aquest no adopti fórmules econòmiques o sense que no sigui

reflex d'algun tipus d'interès. El que cal, en acostar-nos a l'anàlisi de les relacions entre l'economia i l'educació, és veure els interessos que hi ha en joc darrera de cada proposta econòmica que té com a objecte l'educació i darrera de cada mena d'educació, influïda sempre per algun criteri econòmic.

En el fons estem preguntant-nos sobre *quina economia* i sobre *quina educació*. Estem posant a sobre la taula el tipus d'organització socioeconòmica que defensem, i les finalitats i les funcions que atorguem a l'educació, sigui quina sigui la forma que adopti. Estem parlant d'unes finalitats i d'unes funcions que, al cap i a la fi, estaran representant interessos diferents, moltes vegades oposats. Veurem com sempre ens movem al voltant del *conflicte d'interessos*. Un *conflicte entre grups socials* que no poden posar-se d'acord ni arbitrar fàcilment fórmules de consens, perquè en les seves relacions hi ha qui decideix i qui és exclòs de la decisió. Perquè en parlar d'educació estem parlant de formes de poder i de les possibilitats de la gent d'accedir a la participació social en les decisions.

Tot això ens situa en el terreny de les desigualtats; sense l'esment i l'aclariment de les quals és impossible d'entendre el marc de les relacions que operen en les realitzacions pràctiques dels dos conceptes que ens ocupen: l'economia i l'educació. Dos conceptes que, malgrat que

---

* Pilar Heras i Trias és professora Titular del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Autora de diversos estudis sobre Pedagogia Ambiental i coneixedora dels problemes del Tercer Món, ha assistit a diferents conferències internacionals sobre el Medi Ambient.

Adreça: Departament de Teoria i Història de l'Educació. Facultat de Pedagogia. Universitat de Barcelona. C/ Baldri Reixac s/n. 08028 Barcelona.

des de l'economia neoclàssica i liberal s'opini el contrari, són històrics i estan profundament arrelats a les realitats de cada moment sociohistòric.

Hi ha, però, un tercer concepte fonamental que, en l'anàlisi, no podem deslligar de l'economia i, com a conseqüència, tampoc de l'educació: *el medi* (o si es vol, *el medi ambient*). El medi és el lloc on estem situades les persones i on operem. Però és també, entre altres coses, la font de recursos escassos que serveixen per justificar, ja des del final del segle XVIII i principi del XIX, l'existència d'una disciplina encarregada de gestionar-los i d'administrar-los, i una ciència encarada a l'orientació de les «millors» maneres de repartir els guanys que comporten aquests recursos: l'economia.

En les dues accepcions de la paraula medi, hi podem trobar el conflicte d'interessos a què al·ludia més amunt. I aquí és on pren sentit un altre concepte que resulta clau en les relacions entre l'economia i l'educació: el desenvolupament, entès com a fenomen històric, com a forma organitzativa de l'explotació de recursos i la seva posterior distribució per a l'ús i el consum i/o per al benefici econòmic.

Caldria, però, preguntar-nos pel tipus d'ús, de consum i de benefici, ja que no totes les formes responen a aquella legítima aspiració humana de satisfacció de les necessitats bàsiques. Per

això, no podem encetar el discurs sobre economia i educació deixant de banda el sistema econòmic de capitalisme avançat -en crisi, però de capitalisme-, i també la societat de consum i les seves característiques, car en aquestes coordenades es desenvolupa la vida humana i les relacions entre les persones i els grups. Dos sistemes que, en el seu funcionament i en estret lligam amb les desigualtats, propicien, per exemple, migracions, generen pobresa i fomenten ignorància. Reforcen el malestar a la vegada que políticament es posen les mires en les societats del benestar.

Què entenem per desenvolupament?

Com tot concepte referit a realitats humanes, el concepte de desenvolupament adquireix un sentit o un altre segons el lloc des d'on se'n parli. L'escriptor uruguaià Eduardo Galeano el defineix com «el puente sin río» i el caracteritza amb aquestes paraules: «La encerradora eléctrica en piso de tierra. Altas fachadas de edificios sin nada detrás. El jardinero riega el césped de plástico. La escalera mecánica conduce a ninguna parte. La autopista nos permite conocer los lugares que la autopista aniquiló. La pantalla de la televisión nos muestra un televisor

que contiene otro televisor, dentro del cual hay un televisor».

Així de planer. Com una caricatura de les relacions de desigualtat econòmica entre les persones, els grups, els països... Sobretot, una caricatura de la satisfacció de falses necessitats en aquest model de societats on el que predomina més que el benestar és el contrasentit. I és que el desenvolupament és un concepte que no s'aplica als individus; és quelcom que experimenten els països (nacions o regions del món) estretament vinculat als Estats i dependent de l'economia. Per això, malgrat que es parla d'índexs de desenvolupament, en parlar de la salut, de l'educació, de l'habitatge, del transport o de l'estat del medi ambient, del que efectivament s'està tractant és del desenvolupament econòmic i del grau d'implicació-dependència político-econòmica dels governs dels Estats davant dels organismes internacionals que Noam Chomsky anomena «els amos de l'univers»: el Fons Monetari Internacional (FMI), la Banca Mundial, l'Acord general sobre aranzels, duanes i comerç (GATT), el Grup dels Set Països més Industrialitzats (G-7), per citar-ne els més importants.

Per tant, si atenem al fet que definiria el desenvolupament econòmic a partir d'aquests referents, veiem que del que estem tractant és d'un determinat i conegut ordre internacional -encara que s'anomeni «nou» i encara que l'anomenem en

termes de sustentabilitat- amb una economia cada cop més integrada i més globalitzada que fomenta clarament processos de segregació, que ofereix seguretat a un tant per cent molt petit de la població (del 15% al 20%) només dels països industrialitzats. Una economia que compta amb el vist-i-plau de les elits i que permet que es propugni una certa idea de progrés, el qual avui es tradueix en un «ajustament estructural» que han d'acomplir els països pobres, sempre a benefici del mercat, del lliure mercat.

Això suposa -com diu Susan George-, entre altres coses, «devaluacions de la moneda, increments de les exportacions, eliminació dels aranzels i liberalització de les importacions, augment del tipus d'interès, reducció del consum intern a través dels acomiadaments massius i caiguda dels salaris reals, eliminació dels subsidis fins als que cobreixen necessitats bàsiques, privatització de les empreses públiques» i retalls estatals a les despeses de sanitat, educació, habitatge, etc.

I el medi ambient?

Es podria entrar a relacionar el medi ambient amb cadascuna de les anotacions fetes sobre desenvolupament, i més... Però no hi ha espai per abordar-los

tots. N'apuntaré només algunes reflexions generals.

Potser el que és indefectible, en parlar d'economia i de progrés, des d'una determinada posició d'hegemonia que és des d'on s'han formulat aquests conceptes, és abordar el tema dels recursos i de la seva irreversibilitat, el tema dels límits de tolerància de l'ecosistema planetari i de l'activitat d'«extracció» de l'espècie humana. Aquest és un dels principals conflictes, perquè el sistema econòmic dominant és un sistema obert d'apropiació dels recursos i de rebuig de residus il·limitadament.

La terra es converteix, així, cada vegada més, en un bé escàs, però sobretot en un punt d'atenció dels mandataris per mantenir l'estat de consentiment de qui els vota i crear opinió pública al voltant de la «necessitat de trobar un casament feliç entre l'ecologia i l'economia».

El seu objectiu és mantenir un creixement econòmic i els beneficis que aquest pot aportar. Les maneres han de canviar, hi ha factors limitatius per a l'explotació i per a l'expansió cap als anomenats països del sud o perifèrics; la mateixa terra n'és un. El medi no pot respondre a les exigències del tipus de guanys del món ric. Per això es parla de qualitat, en lloc de quantitat, tot i que no s'acaben d'establir les mesures que implicarien canviar el benefici particular per la solidaritat i el «benestar ecològic»

a partir d'interessos comuns. Interessant objectiu, però, fent una excepció: què hi diuen les persones dels països pobres, a les quals no es pregunta mai res?

La lògica del món ric ens portaria a pensar il·lusament què si el desenvolupament i el progrés produeixen mals ecològics, evitar aquesta situació es reduiria a mantenir la situació de subdesenvolupament dels països pobres. I aquí cal fer esment de l'abast interrelacionat i interdependent de la problemàtica. Com diu Bob Sutcliffe, «hi ha problemes ecològics propis del desenvolupament i també hi ha els propis del subdesenvolupament», de manera que no serveixen les propostes messiàniques ni les cooperacions interessades en la inversió de capital en el Tercer Món (ni revolucions verdes ni imperialisme ecològic), si es vol encarar amb una certa equitat aquesta problemàtica econòmico-ambiental.

I l'educació?

A part de dependre d'aquest enquadrament, l'educació sempre fa el paper de representar, *com a indicador* en els estudis i les planificacions o *com a mecanisme de control* en les realitats vivencials, les posicions que la depassen; en aquest cas i en gairebé tots, les econòmiques.

En efecte, la inversió dels Estats -els mateixos que gestionen l'economia general i els recursos medioambientals-, per exemple, en programes educatius de cooperació entre els països rics i els pobres, a democratitzar els propis sistemes educatius o a afavorir la privatització de l'ensenyament, en són mostres ben clares.

Les prioritats que s'estableixen en les temàtiques (mercat de treball, qualitat...); en els estudis de necessitats (inversió en sectors concrets, capacització...); el fet de partir de situacions i estructures donades inamovibles o de la possibilitat d'intervenció de cara als canvis (elits, participació social,

oportunitats...); els elements humans i grupals que es prenguin en consideració en aquests estudis i en les propostes d'actuació (atenció a factors de classe social, de gènere, ètnics...); les teories de les quals es parteixi... Tot plegat ens torna a situar al començament, en el debat sobre quina educació, per a qui, en quin context, en quines relacions locals i internacionals...

De vegades, però, aquestes preguntes queden contestades només veient quins elements són els que centren l'atenció de qui parla d'educació (i/o d'economia de l'educació) i quins en queden exclosos. En aquest cas, la meua aportació a aquesta «tribuna» pretén ser així d'explícita.

Abstracts

En este artículo se expresa un punto de vista, referido al binomio economía/educación, que relaciona ambos términos con los conceptos de medio ambiente y desarrollo. Se parte de un planteamiento de análisis de las realidades educativas como consecuencia de conflictos de intereses entre grupos sociales y países, ante la dinámica «recursos ambientales-procesos de producción-distribución-consumo-beneficios», para cuestionar los modelos supuestamente consensuados de análisis de la economía de la educación de corte neoliberal. Se introducen los temas de las desigualdades y de las relaciones de dependencia de los países pobres para con los organismos internacionales de decisión económica como claves para entender las prioridades en la economía de la educación y en la educación misma.

Palabras clave:
Economía - Economía de la Educación - Desarrollo - Medio ambiente - Pedagogía ambiental.

Dans cet article, l'auteur exprime son point de vue sur le binôme économie/enseignement en rapprochant ces deux termes des concepts d'environnement et de développement. Son point de départ est une analyse des réalités éducatives suivant laquelle celles-ci résultent de conflits d'intérêt entre groupes sociaux et pays face à la dynamique «ressources environnementales-procédés de production-distribution-consommation-bénéfices», qui remet en question les modèles d'analyse de l'économie de l'éducation d'inspiration néolibérale, lesquels sont censés faire l'objet d'un consensus. Selon l'auteur, le thème des inégalités et des relations de dépendance des pays pauvres envers les organismes de décision économique internationaux est une clé qui nous permet de comprendre les priorités en matière d'économie de l'éducation et d'éducation proprement dite.

Mots clés: Économie - Économie de l'éducation - Développement - Environnement - Pédagogie environnementale.

This article expresses a point of view on the economy/education binomial, which relates both terms with the concepts of environment and development. The starting point is an analysis of educational reality as a consequence of conflicts of interest among social groups and countries in the face of the dynamics of «environmental resources-production-distribution-consumption-profits», and it goes on to question the supposedly accepted neoliberal models of analysis of the economy of education. It introduces the subjects of inequality and the relations of dependence of poor countries on the international economic decision-making organisations as keys to an understanding of the priorities in the economy of education and education itself.

Key words: Economy - Economy of Education - Development - Environment - Environmental education.